

ZULÜM

□ KELÂM. Kelâm ilminde zulüm farklı şekillerde tanımlanır. Mu'tezile kelâmcılarına göre zulüm, büyük bir zararı engelleme ya da herhangi bir fayda sağlama amacı taşımayan ve doğurduğu sonuçtan ötürü kişiye zarar veren davranıştır (Tehânevî, II, 1152-1153; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, s. 345, 351). Sünnî âlimlerine göre ise "haktan bâtila intikal etme, sınırı aşır başkasının mülkünde tasarrufta bulunma" diye tanımlanır (et-Ta'rifât, "Zulm" md.).

Zulüm kavramı çeşitli âyetlerde zât-ı ilâhiyeden nefyedilmektedir: "Allah'ın insanlara zulmetmesi söz konusu değildir"; "Allah zerre kadar bile olsa zulmetmez"; "İnsanlar kıl payı kadar da olsa zulme uğratılmaz"; "Allah kullarına ve başka hiçbir şeye haksızlık etmeyi murat etmez" (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "Zlm" md.). Hadislerde de Allah'ın yaratıklarına zulmetmediği kesin bir dille açıklanmıştır. Ebû Zer'den rivayet edilen uzunca bir kutsî hadisin başlangıcında Cenâb-ı Hak, "Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldığım gibi sizin aranızda vuku bulmasını da yasakladım" buyurmuş (Müslim, "Birr", 55), diğer rivayetlerde de Hz. Peygamber'in Allah'ın yaratıklarının hiçbirine haksızlık etmediğini ifade ettiği nakledilmiştir (Müsned, II, 314, 507; Buhârî, "Tefsîr", 50/1, "Tevhîd", 25; Müslim, "Cennet", 36). İslâm âlimleri, Allah'ın olumsuz hiçbir sıfatının bulunmadığı gibi yaratıklarına kötülük yapma veya adaletsiz davranma anlamına gelebilecek her türlü fiilden de münezzeh olduğu fikrinde ittifak etmişlerdir. Çünkü zulüm bilgisizlik, eksiklik ve ihtiyaçtan kaynaklanan bir fiildir, Cenâb-ı Hak ise bu tür sıfatlardan berîdir (Kâdî Abdülcebbar, *Fazlü'l-İtizâl*, s. 141-142). Bundan dolayı Allah kimseye zerre kadar zulmetmez, yapılan iyilikleri eksiltmez, günah işlemeyen kullarına azap etmez, bir amaç veya hikmet olmadan kimseye elem vermez, hiçbir kulunu günah işlemeye ve kötülük yapmaya zorlamaz (Ebû Şekûr es-Sâlimî, vr. 49^b). Bununla birlikte Allah'ın zulme kâdir olması, insanları dinî bakımdan sorumlu tutması, onların günah işlemesine iradesinin taalluk etmesi, insanlara ait iyi ve kötü fiilleri yaratması, insanları saptırması ve âhirette kâfir çocuklarına azap edip etmeyeceği gibi konularda farklı ekollere mensup kelâm âlimlerince benimsenen görüşlerin Allah'a zulüm isnat etme anlamına gelip gelmediği hususu tartışılmıştır.

1. Allah'ın zulme kâdir olması. Bu hususta kelâmcılar arasında tartışılan ilk ko-

nu ilâhî kudretin zulme taalluk edip etmediği meselesidir. Bu konuda ortaya çıkan görüşleri şöylece özetlemek mümkündür: **a)** Adalet sıfatıyla nitelenen ve fiilleri adl çerçevesinin dışına çıkmayan Allah'ın gerçek anlamda zulmetmeye kudretinin varlığından söz edilmesi mümkün değildir, aksine zulüm Allah hakkında muhal olan bir şeydir. Hatta, "Allah'ın zulmetme kudreti vardır, fakat iradesiyle onu terkeder" şeklinde bir iddia da ileri sürülemez; çünkü bu durum iki zıddın bir arada bulunması gibi aklen muhal olan hususlardandır. Ayrıca zulüm başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak suretiyle bir fiil gerçekleştirmektedir; ancak bütün mülk Allah'ındır ve mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Sünnî kelâmcılarının çoğunluğu ile Mu'tezile'den Nazzâm bu görüştedir (Tehânevî, II, 1152; İbn Fûrek, s. 148; Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 17-18). **b)** Allah'ın yaratıklarına zulmetme kudreti vardır ve bununla nitelendirilmesi gereklidir. Zira Allah zulmü kullarına yasakladığı gibi zâtına da haram kıldığını bildirmiş ve kullarına zulmetmeyeceğini ifade etmiştir. O'nun, kudreti bulunmadığı bir fiili kendine yasaklaması ve kudreti olmadığı halde kullarına zulmetmeyeceğini bildirmesi anlamsızdır. Ayrıca adalete kâdir olması zulme de kâdir olmasını gerekli kılar. Ancak Cenâb-ı Hak adaleti ve hikmeti gereği zulmetmez. Mu'tezile'ye bağlı âlimlerin çoğunluğu ile Zeydî ve Selefi âlimleri bu görüştedir (İbn Fûrek, s. 148; Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 25-26, 37; *Şerhu'l-Ĥakîdeti't-Ṭahâviyye*, s. 447-448; Âlûsî, V, 32).

2. Allah'ın insanlara dinî sorumluluk yüklemesi. Cenâb-ı Hak'ın mükelleflere sorumluluk yüklemesi ve bu sorumluluğu yerine getirmeyenleri âhirette cezalandırması zulüm değildir. Çünkü O, kullarını bu sorumluluğun üstesinden gelebilecek bir donanımda yaratmış, onlara akıl verip bilgi edinme imkânı tanımış, ayrıca peygamberler göndererek onları uyarmıştır. Âlimlerin büyük çoğunluğu bu görüştedir (Nâsır-Lidînilâh Ahmed b. Yahyâ, s. 128-129; Âlûsî, XI, 126; M. Muhyiddin Abdülhamîd, s. 151). Küçük bir azınlığı teşkil eden Cebriyye mensupları ise Allah'ın, insanları irade ve kudretten yoksun bıraktığından onları dinî bakımdan sorumlu tutmasının zulüm olacağını söylemiştir. Naslarla ve akil verilerle bağdaşmayan bu iddiasından ötürü Cebriyye'ye Mücevire adı da verilmiştir (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, XIII, 282; *Fazlü'l-İtizâl*, s. 199).

3. İlahî iradenin kullara ait fiillere taalluk etmesi. İlahî iradenin bütün varlık ve olayları kuşattığını dikkate alan Sünnî âlimleri, Allah'ın insanlara verdiği iradenin bir sonucu olarak zulüm dahil olmak üzere mâsiyet ve kötülüklerin vuku bulmasının da iradesi dahilinde bulunduğunu söylemiş, bunun zulüm değil adalet ve hikmet çerçevesine girdiğini belirtmiştir. Meselâ onlara göre Allah, Ebû Cehil'in iman etmesini emretmiş, fakat inkâr etmesini de kendi iradesine bırakmıştır (Mâtürîdî, s. 462; M. Muhyiddin Abdülhamîd, s. 92-93). Mu'tezile ve Şîa âlimleri ise Allah'ın sadece iman, itaat ve iyilik türünden fiilleri dilediğini, inkâr, isyan ve kötülük niteliği taşıyan fiilleri iradesi dışında tuttuğunu ileri sürmüş, O'nun insanlara ait bütün fiilleri dilediğini kabul etmenin Allah'a zulüm isnat etmeyi kaçınılmaz hale getireceği sonucuna varmıştır. Bu âlimlere göre Allah, Ebû Cehil'in inkâr etmesini değil iman etmesini murat etmiştir (Kâdî Abdülcebbar, *Mütesâbihu'l-Kur'ân*, s. 155-156; Fahreddin er-Râzî, III, 76; M. Muhyiddin Abdülhamîd, s. 92).

4. Allah'ın kullara ait fiilleri yaratması. Mu'tezile ve Şîa âlimleri, kullara ait fiilleri Allah'ın yarattığını söylemenin O'na zulüm isnat etmek anlamına geldiği görüşündedir. Çünkü söz konusu fiiller arasında kötü olanlar da vardır. Cenâb-ı Hak'ın bunları yaratıp ardından kullarına azap etmesi zulüm dahiline girer (Kâdî Abdülcebbar, *Mütesâbihü'l-Kur'ân*, s. 272, 362; Ebû Şekûr es-Sâlimî, vr. 49^b-50^a). Sünnî kelâmcılarıyla Selef âlimlerine göre ise kullara ait fiilleri Allah'ın yaratması O'na zulüm isnat etmeyi gerektirmez; zira bu fiiller ilâhî bir müdahale olmadan gerçekleşir (Âlûsî, XI, 126-127; M. Muhyiddin Abdülhamîd, s. 150).

5. Allah'ın kullarını saptırması. Yine Mu'tezile ve Şîa âlimlerine göre Allah'ın kullarından dilediğini hidayete erdirip dilediğini saptırması adaletle bağdaşmadığı gibi sapıklığa sevkettiklerine azap etmesi de zulüm sayılır. Halbuki naslarda Allah'ın kullarına asla zulmetmediği açıklanmakta, akıl da buna hükmetmektedir (Nâsır-Lidînilâh Ahmed b. Yahyâ, s. 200, 381; Hânîm İbrâhîm Yûsuf, s. 77-78). Sünnî âlimleri, peygamberler vasıtasıyla yapılan ilâhî davete uymayıp Allah'a ve peygamberlerine karşı mücadeleden edenerleri O'nun saptırmasını zulüm değil kendi davranışlarının yol açtığı adaletli bir sonuç olarak değerlendirir (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 230-231, 253).

6. Kâfir çocuklarına azap etmek. Çocuklar dinî bakımdan mükellef değildir. Bu sebeple kâfir çocuklarına ebeveynlerinin inkâr ve isyanları yüzünden Allah'ın azap edeceğini ileri sürmek kimsenin başkasının günah yükünü taşımayacağını beyan eden naslarla çelişir. Mu'tezile kelâmcıları ile bazı Sünnî âlimleri bu görüştedir (Kâdî Abdülcebbar, *Mütesâbihü'l-Kur'an*, s. 501, 576; Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 21).

Genâb-ı Hakk'ın zulûmden münezzehtir olduğu ve fiillerinden dolayı O'na zulüm isnat edilemeyeceği inancı naslarla sabittir ve İslâm âlimlerinin ittifak ettiği bir husustur. Bazı akaid meselelerinin izahında âlimlerin farklı yaklaşımlarının sonucu olarak ortaya çıkan bu tür problemler teori niteliği taşır ve söz konusu ittifakı etkilemez. İlahî fiiller hakkında hüküm verilirken Allah'ın insana benzetilmemesi hususu ana ilke olarak kabul edilmeli ve O'nun fiilleri beşerin fiilleriyle mukayese edilmemelidir. Bütün varlık ve olayları kuşatan mutlak ve mükemmel bilgiye sahip olmayan insanın bir yünden zulüm ve şer gibi gördüğü fiillerin başka yüzlerden bir hikmete dayanması mümkündür. Allah Teâlâ hakîm olduğundan O'na ait bütün fiiller hikmet çerçevesi içinde kalır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1152-1153; *Müsned*, II, 314, 507; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammet Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 346-348, 386-387, 462; Nâsir-Lidîñillâh Ahmed b. Yahyâ, *en-Necât li-meni't-tebe'a'l-hüdâ* (nşr. İmam Hanefî Seyyid Abdullah), Kahire 1421/2001, s. 128-129, 189-200, 203, 216, 218, 381; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 96, 148-149; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 345-351; a.mlf., *el-Muğni*, XIII, 282, 303-306; a.mlf., *Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1406/1986, s. 141-142, 199-200, 364; a.mlf., *Mütesâbihü'l-Kur'an* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, tür.yer.; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 132; Neseî, *Tebsîratü'l-edile* (Salamé), II, 562-563, 627-628; Fahreddin er-Râzî, *Mefâihü'l-gayb*, III, 76; Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza, *et-Temhîd fî şerhi me'âlimi'l-adl ve't-tevhîd* (nşr. Hişâm Hanefî Seyyid), Kahire 1429/2008, II, 363-364; Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 525, vr. 49^p-50^a; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Şerhu hadîşî ya'ibâdi inni harremtü'z-zulme 'alâ nefsi* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), Beyrut 1413/1992, s. 16-18, 21, 23-28, 32-37; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'alîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 230-231, 253; *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 447-448; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 143; V, 32; XI, 126-127; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *en-Nizâmü'l-fe-rîd* (İbrâhîm b. İbrâhîm el-Le-kânî, *Şerhu Cevheretü't-tevhîd* içinde), Kahire 1949, s. 92-93, 150-151; Hânim İbrâhîm Yûsuf, *Uşûlü'l-adl 'inde'l-Mu'tezile*, Kahire 1413/1993, s. 71-79.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ZÜNÜVÂS (ذونواس)

Ebû Kerib Zür'a
b. Tübbân (Tübbâ) Es'ad
(ö. 525)

Himyerîler'in son yahudi kralı.

İslâmiyet'ten önce Güney Arabistan'da kurulan Himyerî Devleti'nin (m.ö. 115 - m.s. 525) son hükümdarıdır. Arap yarımadasının diğer yahudilerinde olduğu gibi yahudi kaynaklarında bahsi geçmez. Ona dair bilgiler Habeş, Süryânî, Bizans ve Arap kaynakları ile kitâbelere dayanır. İslâm kaynaklarında Zünüvâs'ın adı Zür'a olarak verilmekle birlikte seçeresi farklı şekillerde kaydedilmiştir (İbn Hişâm, *Kitâbü't-Ticân*, s. 312; Dîneverî, s. 61; Taberî, II, 118). Zünüvâs isminin Güney Arabistan'da yaygın olan, "mihlâf" ve "mahfed" adı verilen idarî taksimattan kaynaklandığı, mihlâf sahiplerine "kayl", mahfed sahiplerine "zû" denildiği, Himyerîler'in bu kralının "Nüvâs mahfedinin sahibi" anlamında Zünüvâs diye adlandırıldığı genel kabul görmekle birlikte (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428) İslâm kaynaklarında başından sarkan saç dolayısıyla "perçemli" mânasında Zünüvâs dendiği de belirtilmektedir (Dîneverî, s. 61). Ayrıca Necranlı hristiyanlar tarafından kendisine Zünüvâs ile aynı anlamdaki Mesrûk isminin verildiği, bir diğer görüşe göre ise bu ismin muhalifleri tarafından "hain, katil, cani" anlamında onun hakkında kullanılan ileri sürülmektedir (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428). Habeş kaynaklarında Finhas adıyla geçen Zünüvâs, Yunan kaynaklarında Dounaas (Dimianus), Süryânî kaynaklarında Dimiôn, Himyerî kitâbelerinde Yûsuf As'ar (Es'ar / Yas'ar) olarak kaydedilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda Yûsuf ismini Yahudiliğe girdikten sonra aldığı belirtilmektedir (Günaltay, s. 136; Shahîd, s. 261-264; Cevâd Ali, III, 462, 469).

Zünüvâs'ın yahudi bir aile içinde mi dünyaya geldiği yoksa Yahudiliğe sonradan mı girdiği konusu ihtilâfıdır. İslâm kaynaklarında Yahudiliğe sonradan girdiği şeklindeki rivayetler ağırlıktadır. İbn Hişâm ve Taberî Zünüvâs'ın Yahudiliğe giriş sebebi hakkında bilgi vermese de hükümdar olunca Yûsuf adını aldığı, Necran'daki hristiyanları Yahudiliğe davet ettiğini tafsilâtli şekilde anlatır (*es-Sîre*, I, 35-37; *Târîh*, II, 118). Dîneverî ise Zünüvâs ve kavminin önceleri ateşe tapmış, Yemen yahudilerinin onlara ateşe tapmanın bâtıl olduğunu ve Yahudiliğe girdikleri takdirde -ebediyen

sönmeyeceğine inanılan- ateşi söndürebileceklerini söylediği, yahudilerin Tevrat okumaya başlamasından sonra ateşin söndüğünü gören Zünüvâs ve kavminin Yahudiliği kabul ettiğini kaydeder (*el-Ahûbâru't-tuvâl*, s. 61). Süryânîce bir kronikte Zünüvâs'ın annesinin Nusaybinli bir yahudi olduğu ve oğlunu yahudi terbiyesiyle yetiştirdiği bilgisi yer almaktadır (*EP* [İng.], II, 244). Bu bilgi, İslâm kaynaklarında Yahudiliğin Yemen'e Tübbân Es'ad Ebû Kerib zamanında (IV. asrın sonu) girdiği şeklindeki rivayetlerle de örtüşmektedir. Rivayetlerde, Zünüvâs'ın babası Tübbân Es'ad'ın doğu seferinden dönerken Yesrib'e vali olarak bıraktığı oğlunun öldürüldüğünü öğrenince şehri yıkmaya yemin ettiği, ancak Kurayzoğulları'ndan iki yahudi hahamın Tübbân'a Yesrib'in âhir zaman peygamberinin hicret diyarı olduğunu ve şehre saldırması halinde felâkete uğrayabileceğini söyleyip onu vazgeçirdiği, bunun üzerine yahudilerin durumunu beğenen Tübbân'ın bu iki hahamı yanına alarak önce Mekke'ye uğrayıp, ardından Yemen'e döndüğü, Yemen halkının Yahudiliği kabul etmemesi üzerine o dönemin âdetine göre ateşin hakemliğine başvurularak Yahudiliğe girdiği belirtilir (İbn İshak, s. 29; İbn Hişâm, *Kitâbü't-Ticân*, s. 305-307; Ya'kûbî, I, 198; Taberî, II, 105-108; Mes'ûdî, II, 76-78). Bu bilgi Himyer yazıtlarıyla da uyumaktadır (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 429). Ancak bu rivayetlerin, Himyerîler'le birlikte Yahudiliğin Güney Arabistan'a ilk defa girdiği şeklinde değil devlet tarafından kabul edildiği şeklinde anlaşılması daha uygun görünmektedir. Zira Güney Arabistan'ın Yahudilikle çok önceden tanıştığı yahudi kaynaklarından bilinmektedir (Arslantaş, s. 34-35; *DîA*, XVIII, 62).

İbn Hişâm'da yer alan bilgiye göre Zünüvâs, Habeşliler'in desteğiyle ağabeyi Has-sân'ın devriri başa geçen, ancak hükümdar ailesine mensup olmayan Lehîa b. Yenûf'a karşı gerçekleştirdiği bir ayaklanma ile krallığı ele geçirmiştir (*Kitâbü't-Ticân*, s. 311-312; ayrıca bk. Taberî, II, 118). Bölgede bulunan kitâbelerde onun 522 yılı sonlarında krallığa geldiği kaydedilmektedir (*EP* [İng.], II, 243). İktidarı ele geçirmesinin ardından Yemen'deki Habeş hâkimiyetine son vermek, onların bölgedeki gönüllü destekçileri olan hristiyanları cezalandırmak üzere harekete geçen Zünüvâs'ın (Hirschberg, s. 101) bu davranışı bilhassa İslâm ve Habeş kaynaklarında daha çok Yahudilik gayretiyle açıklanmakta, bazı yahudi tarihçileri ise onun nihâî hedefini Güney Arabistan'da yahudi bir krallık kurmak